

„Sandomierz – historyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy”

Sandomierz jest jednym z najstarszych i najważniejszych ośrodków miejskich w Polsce, odgrywającym, zwłaszcza w dobie Piastów i Jagiellonów szczególną rolę polityczną, gospodarczą oraz kulturalną. Określany był już w XI w. przez Galla Anonima jako jedna z głównych siedzib królewskich. W XII w., na mocy testamentu Krzywoustego, stał się stolicą księstwa dzielnicowego, a następnie, od XIV w. - stolicą rozległego województwa sandomierskiego. W dziejach Sandomierza wyjątkowo tragicznie zapisał się najazd tatarów z 1260 r. Oprócz zniszczenia zabudowy, wymordowano znaczną część ludności wraz z duchownymi i zakonnikami, co spowodowało upadek miasta. Podnosili je z gruzów kolejni książęta i królowie poprzez wieloletnie zwolnienia z podatków i nadawanie przywilejów. W 1286 r. Leszek Czarny dokonał lokacji Sandomierza na prawie magdeburskim i przeniesienia miasta na sąsiednie wzgórze. W poł. XIV w., po spustoszeniu miasta przez Litwinów, wzniesiono zamek królewski, ratusz i mury miejskie, a w latach ok. 1360-82 – Kazimierz Wielki ufundował nową kolegiatę. Ożywiony ruch budowlany w tym okresie łączył się z inicjatywą królewską oraz z bogaceniem się Sandomierza. Dogodne położenie na szlaku handlowym z Rusią i Litwą oraz na handlowym szlaku wiślanym uczyniło z miasta zamożny ośrodek, w którym kwitło życie kulturalne. Znaczenie Sandomierza wzmacniała ponadto kolegiata, dzięki swojej wysokiej pozycji w hierarchii Kościoła w Polsce. Środowisko kapituły sandomierskiej należało do elity intelektualnej i zasilalo szeregi doradców na

dworach książęcych i królewskich. Pośród kanoników związanych z tutejszą kapitułą znajdowało się wiele wybitnych i zasłużonych dla kultury polskiej postaci m. in.: bł. Wincenty Kadłubek, Jarosław Skotnicki, Mikołaj Trąba, Zbigniew Oleśnicki, Jan Długosz, Marcin z Urzędowa.

W XVII w. rozwój Sandomierza zahamował najazd szwedzki i wysadzenie w powietrze zamku królewskiego, jak również postępująca od XVI w. utrata znaczenia handlowego na rzecz innych miast.

W obszarze historycznego Sandomierza znajdują się liczne zabytki należące do najwyższej klasy dzieł architektury, rzeźby i malarstwa. Najcenniejsze z nich to: gotycka kolegiata, obecnie katedra pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Panny Marii z freskami w stylu rusko-bizantyńskim, znajdujący się nieopodal gotycki dawny dom mansjonarzy zw. Domem Długosza, późnoromański kościół pod wezwaniem św. Jakuba z klasztorem dominikanów, średniowieczny układ urbanistyczny miasta z prostokątnym rynkiem i geometryczną siatką ulic, otoczony pozostałościami murów miejskich z zachowaną gotycką Bramą Opatowską, jeden z kilku zachowanych w Polsce gotycko-renesansowych ratuszy miejskich, barokowy gmach szkoły jezuickiej zw. *Collegium Gostomianum*, dawne klasztory reformatów i benedyktynek.

Oprócz szczególnych wartości zabytkowych, Sandomierz wyróżnia się wartościami przestrzenno-krajobrazowymi. Miasto położone jest malowniczo na skraju nadwiślańskiej wysoczyzny, na kilku wzgórzach rozdzielonych wąwozami m. in.: Wąwozem Królowej Jadwigi i Wąwozem Piszczele.

Opracowanie NID